

Bocskay halála és temetése.

Manapság semmi feltünőbb emlék nem jelöli Kassán, hogy Bocskay ez előtt 300 évvel onnan, a hernád-parti városból dirigálta Magyarországnak több mint egy harmadát.¹ Pedig a bástyafalakkal s vízzel körülvelt város sokat köszönhetett neki úgy magyarságát illetőleg, mint fejlődése tekintetében, a pénzéhes, templomát és 28 faluját lefoglaló Barbiano rabló garázdálkodása után. Valószínűleg az ő ajánlatára hívta meg a város 1606 tavaszán Alvinczit is predikátorul Váradról, ki ugyan a prot. uniónak volt híve,² de a nagyrészt kálvinista magyarság bizonyára nagy támaszra talált benne.

Kassa az 1606-ik év decemberében is nagy események színhelye volt. 13-án nyitotta meg Bocskay a fejedelmi udvar kápolnájában tartani szokott³ országgyűlést, melyet a Bécsben megkötött békekötés pontjainak jóváhagyása végett hívott össze, hogy — mint mondá — „meglévén hitünknek és törvényünknek régi, állandó, bizonyos szabadsága, viszontag az előbbi egyességre és békességre szállanánk a közöttünk elvégezett conditiók szerint“.⁴

Ámde, mialatt a rendek tanácskoztak; a fejedelem lakásán szomorú dolgok folytak le. Bocskay testamentomát diktálta.

¹ A bécsi béke szerint 2082 □ mértföld, de előbb több volt. Itt említém meg, hogy Bocskay az ú. n. „királyi házban“, a főutcán lakott Kassán, mely előbb császári biztosok lakásául szolgált.

² Révész K.: Száz éves küzdelem a kassai ref. egyház megalakulásáért. 19. l.

³ V. ö. Verzeichnuss der Landtags-Acten zu Caschau. Magy. országgyűl. Emlékek 11. 825 kvk.

⁴ Chorebo: Sylloge actorum publicorum etc. . . . 42 Katona: Hist. crit. reg. Hung. XXVIII. 633 kv.

Még május 25-ikéről írja, hogy „nagy hirtelen az Úristennek látogatásából felette nagy nyavalya találta“ és pedig annyira, hogy „csak egy óráig való életét sem reménylette“. Többször fenyeget halálával. Közben felkél reménysége, különösen, mikor augusztusban vizkórjából felgyógyulását a doktorok is remélik s „a lába megindul és foly“.¹

Közben csodálatos dolgok történnek. Bár csak titoktartás mellett írta meg Illésháznak betegségét, ki a békesség létrehozásán fáradozott Bécsben, mégis június 13-ikáról arról értesít utóbbi, hogy oda Bocskay holt hírért vitték;² augusztus 20-ról meg Pálffy Kata, Illésházy neje, valami gonosz hírről emlékszik, mely, ha a fejedelem meghalna, nagy zavart csinálhatna.³ Növelte a gyanút, hogy a beteg csak nem volt gyógyítható; daczára ugyanis az orvosi tudomány gondosságának, melyet sokszor babonáskodással, kuruzslással pótoltak, látszott, hogy a hatalmas, erős szervezetet lassanként öli, emésztí valami. Nem segíthetett a tudós Eleázár, Zsigmond lengyel király hírneves zsidó doktora sem. Pedig úgy bizott Bocskay, mikor Czeglédi tanácsosát és Szabó Györgyöt levéllel urához elküldte érte Krakkóba.⁴ Sőt úgy lehet, hogy éppen ő általa erősödött meg a gyanú, hogy a fejedelem meg van mérgezve, lassan ölü méreggel. A gyanú felkelése után nem soká, szeptember 27-ikén ismét haláláról beszéltek Bécsben⁵ s hasonló hír volt idehaza elterjedve.

A gyanú Káthay kancellárt terhelte. Honnan? tudni nem lehet, legalább az elmúlt tavaszi, májusi gyűlésen még ő tette ki magát legjobban a háború folytatása érdekében;⁶ az ő birtokai ugyanis a Rudolf területére estek s félt viselt dolgai miatt.⁷ De hogy bizonyosságok voltak ellene, azt maga Bocskay írja szeptember 7-ről, sőt azt is tudni vélték, hogy „egy kertben való lakodalomkor“ történt a méregnek beadása.⁸ És így ezt megelőzőleg kellett történnie, hogy egy éjszakán a fejedelem, a titkos tanács előzetes megbeszélése szerint, össze-

¹ V. ö. Bocskay és Illésházy levelezése megfelelő helyeit. Tört. Tár 1878. 274. 277. 308. 304. 852.

² Bocskay és Illésházy levelezése. 282. 326.

³ Pálffy K. levele Thurzó Gy.-hez Deák F. Magyar leveles tár II. 171.

⁴ Bethlen Farkas története. Kiadta Benkő József. VI. 405 kv.

⁵ Hatvani: Brüsszeli okmánytár. Magy. tört. okmánytár III. 221.

⁶ Verzeichnuss stb. Károlyi A. Magy. országgyűl. eml. 11. 826.

⁷ Lassota Erich levele Mátyás főherceghez u. o. 751.

⁸ Sepsi Laczkó Máté krónikája. Gr. Mikó: Erdélyi tört. adatok III. 98.

hívta a fejedelmi palotába mind a tanácsurakat. Égő szövétnekekkel kezökben jelentek ezek meg s akkor Kellemesi Mihály, meghitt tanácsosa lépett közükbe, kezében szintén égő szövétnekekkel s heves taglejtések közben, félbeszakítatva többször, beszélte el a bűnt, mely az országot napjától, a jóltevő fejedelemtől megfosztja, t. i. Káthay méregkeverését, mire a tanácsurak egyhangú véleménye volt, hogy börtönbe vettessék.¹ Bocskayt nagyon megrendíthette ez a dolog, hiszen talán senki nem köszönhetett neki többet, mint Káthay, kit közrendből felemelt, katolikus volta daczára kanczellárá tett. Úgy látszik, heves tusa kezdődik benne a tett motivuma felől. Udvari praktikára gondol, hiszen — jól tudja — ott az a ezél, „hogy vérünket, életünket elfogyasszák és nevünket is egész nemzetiségünkkel együtt ez földről kitöröljék“.¹ Tudja azt is, hogy az ő örökös nélküli halála mily baj lenne, ezért ragaszkodik egyfelől az örökös fejedelemség fölállításához,² másfelől daczára beteges voltának, meg akar nőszülni, hogy örököst hagyjon.² Be kelle látnia, hogy nem neki nyílik a virág, az ő élete hervadásnak indult. Nincs bizalma már a doktorokban, mindig újak után vágyik. Most tudós asszonyokat küld hozzá Illésházy, majd a nagyszombati, vagy a pozsonyi doktort hivatja.² Október végén elbocsátja a zsidó doktort,² nincs vele megelégedve, általában orvosai „negligentiájáról“ panaszkodik.² Hajh, hogy küzd a korrallal az az erős szervezet, melynek talán az is szívósságot ad, hogy nagy művét, a kiegyezést létrehozza. November végén már ágyban fekvő beteg, keserűen emlékezik meg a „körülte forgoló sok lator emberről, kik életét elfogyatni akarták s kiknek alattomban való cselekedetök napról-napra az nap fényére kinyilatkozik“.² Még egyszer összeszedi magát, fent említett emlékezetes gyűlést megnyitja s aztán készül a halálra.

Deczember 17-ike, éppen vasárnap van. Nem szól róla senkinek, minek kellene a világnak tudtul adni. Magához hivatja „meghitt lelkipásztorát“, „igaz idvességre tanítóját“ Alvinczi Pétert, továbbá tanácsosát s kincstartóját, Eörvendy Pált, végül secretáriusát Péchy Simon deákot, kiket testamentomának végrehajtóivá is kinevez s tollba mondja végakarátát, „érezve testében annyi időtől fogva való betegsége miatt erőtlenségét“. „Vallást tesz az Atya, Fiú és szent Lélek egy

¹ U. o. 97 kv. és Bethlen F. története 462 kv.

² Bocskay és Illésházy levelezése 299., 324., 597., 604., 609., 612., 625., 626.

igaz Istenről. Vallja Jézus Krisztus érdeméért a bűnök bocsá-
natját. Mint Ádámtól származott és gyarlóság alá vettetett
ember, noha igyekezett jó lelkiismerettel járni, ő is vétkezett,
de hiszi, hogy a Krisztus vére ő érette is ontatott a kereszten
és ekképpen neki is része leend az örök idvességben.“ És a
mily igaz keresztyén alázat jelentkezik e szavakban, ugyanaz
az érzelem vonul végig az egész iraton. Szívére köti nemze-
tének az egyetértést, melyre azt az utat ajánlja: „valamed-
dig a magyar korona ott fenn nálunknál erősebb nemzetség-
nél, a németnél leend, szükséges és hasznos egy magyar
fejedelmet Erdélyben fentartani“. Utódául ajánlja Homonnay
Bálintot. Kibékül mindenkivel, Rudolfal és Mátyással is s
végül temetéséről úgy intézkedik, hogy az „Gyulafehérvárott,
mint szerelmes hazájában, hol az erdélyi fejedelmek eleitől
fogva szoktak temetkezni, menjen végbe, nem nagy költség-
gel, sem nagy pompával: hanem a mint a mi állapotunk és a
mostani időnek fogyatkozása szenved, temessenek el bennün-
ket tisztességesen“. Rendezésével Homonnay Bálintot és Nyáry
Pált bizza meg.¹

Bizonyára a körülötte levők lassú zokogása kísérte a
fejedelem szavait, kinek szíve oly melegen tudott érezni vallá-
sáért, hazájáért s ki nem tudott meghalni, míg mindent
rendben nem hagy. Az országgyűlési rendek is jórészt elké-
szültek dolgaikkal, mindenki igyekezett a szent karácsonyi
ünnepet odahaza családjánál tölteni. 22-ikén pénteken aláírták
a békeokmányt s egy hétre rá pénteken, 29-ikén reggel öt
órákor végleg megszűnt dobogni egyike a magyar nemzet
javáért lángoló legnemesebb szíveknek.² Csontot, velőt haso-
gató kinjai voltak, jajszóval kiáltozott a szabadító Krisztus
után, mialatt körülötte hangos zokogás kelt a jelenlevők ajkain,
de halála szelid, enyhe, Istenben bízó volt.³ Péntek napon szüle-
tett is, ismeretes, milyen nagy szerepet játszott az az életében,⁴
három napja hiányzott a 49 esztendőből.

Halálát először eltitkolták, de pár nap múlva belátták,
hogy nem érnek vele semmit. Homonnay és Nyáry minden-
esetre már 30-ikán írnak róla Illésháznak, január 3-ikán

¹ Chorebo i. v. m. 61—69. Katona Hist. crit. reg. Hung. XXVIII.
666—683.

² Bocskay levelezése. 639. 641. kv.

³ Ének a felséges Bocskay István meghalásáról. Sepsi Laczkó M.
99. kv. és Bocskay gyászlobogójának felírása l. lejjebb.

⁴ Tudományos Gyűjtemény 1818. 71. kv. V. ő. Jakab E. Kolozs-
vár története 449. Egyik emlékkő felirata Bocskay születésházán.

pedig már szétküldték az összes meghívókat a biztosok, kik e közben bizottsággá alakultak Nyáry elnöklete alatt, hogy „kiki utolsó tisztességében személye szerint az ő felsége temetésén jelen legyen; vagy ha nem jöhetne, készítse embereit, hogy innen az ő felsége testével primo febr. velünk együtt megindulván, egész Fejérvárig kísérhesse“.² E közben egyéb előkészületek is megtörténtek. A fejedelem halála hetedik napján testét vaskoporsóba tették. Az udvari szolgák mind, körülbelül 500-an képezték a diszörséget, ezen kívül a kékek és vörösek közül — így nevezték az udvari darabontokat — 300 gyalog, néhány század lovas s ezen felül nagy sereg önkéntes.¹

Az egész januárt aztán előkészületre fordították. Mert bárha egyszerű temetést óhajtott a megboldogult, a hátramaradt rengeteg vagyon s magas állása, de még inkább talán a rajongó szeretet, melylyel környezték, nagy méretűvé tette azt. Hogy Homonnay, mint fejedelemjelölt, arravalóságát a gyászünnepegy minél fényesebbé tételével is ki akarta mutatni, csak önként érthető.

A kegyelet mind jobban növekedett a halott iránt. Emléktárgyakat kapnak a hozzá közelebb állók: így küldik el a testamentáriusok Illésháznak az arany poharat, melyből az elhalt fejedelem olyan szívesen itatta a hajdukat,³ Boyti László tárnokmesternek pedig egy öreg ezüst fazék jut, melyre azonnal kegyeletes verset véset,³ valamint nem mulasztják el a testamentomos urak a még Bocskay által Rudolfnak, Mátyás- és a török császárnak rendelt ajándékokat sem elküldeni. Megszólalt a költészet is. A haldokló Bocskay szájába adva, mondja el végbúcsúját Kassa szép városától, meg a tanácsosoktól, rajzolja a méreg hatását, a rettenetes fájdalmakat a tagokban s végáldását:

Szerető fiaim, urak és köznépek!
Kik én halálomon mostan jelen vagytok,
Nagy jó neven veszem ti szolgálattokat,
Kik nagy zokogással atyátokon sírtok.

Az egész láthatólag a testamentom hatása alatt készült.⁴

¹ Bethlen F. történetei VI. 469 kv. A holttestről azt írja „non exenteratis, pro more nonnullorum Principum visceribus, sicut vita eum reliquerat, corpus in feretrum reconditum“.

² Bocskay és Illésházy levelezése 869., 871.

³ Történelmi Tár 1892. 405.

⁴ Sepsi Laczó M. krónikája 99.

Az általános részvét aztán felkeltette az ingerültséget. Mint zúgó tenger, morajlott a nép ítélete s az előbb/suttogva szálló hír a fejedelem megmérgezéséről lánggra gyújtotta a szenvedélyeket, bosszút kiáltott már az egész város, természetesen első sorban a hajdúság. Tetőfokra hágott az izgatottság egy közbejött esemény folytán.

Káthay ugyanis meghallván börtönében Bocskay halálát, igen elbizta magát, pöffeszkedésében börtönőrjeinek esett, tudakozván, hogy ki meri őt foglyul börtönben tartani? sőt fenyegetőzött, hogy majd elbánik vele, akárki legyen, „a jövőben gondot visel majd reá”. Együttal egyik megbízott embere által leveleket írott a prágai császári udvarnál levő barátaihoz, hogy az ő elbocsáttatására parancsot eszközöljenek ki a császárnál. Követe azonban elmenetele előtt jónak látta benézni a Malom-utczába, hogy „szépen szóló madarától” búcsút vegyen és itt hizelgő szavak közben Dalilája kicsalja titkát, milyen járatban van. Nem türheté pedig a csácsogó szarka, hanem másoknak is elbeszéli a dolgot, mely így Nyáry Pálnak bihari főispán s főudvarnoknak fülelhez jutott. Még az nap este gyors lovas szolgákat küldött a követ után, kik azt Jászón elfogták s a nála levő levéllel visszahozták.¹

Ha eme bizonyítékhoz, mely Káthaynak a prágai udvarral való összeköttetését kétségtelenné teszi, egyéb hiradásokat is figyelembe veszünk, könnyen rájöhethünk az indokra, mely Káthayt, a mint a kortársak egyhangúlag állítják,² a gyilkosságra vezette. Nagyravágyó ember volt, ki maga szeretett volna fejedelem lenni.³ A ki ösmeri például Báthory Gábor fejedelemmé választatásának történetét Bocskay halála után, az Káthay tervét olyan nagyon kivihetetlennek nem tarthatja. Egyik első feltétel volt a fejedelemségre, hogy valaki jó katolikus legyen s ő mindig ilyennek mutatta magát; második feltétele a császárpártiság.⁴ Amde tudjuk, hogy Káthay birtokai császári területen estek s azok féltése vitte őt a béke leghevesebb ellenzésébe. Félt, hogy mindenét veszti. Ime, ha kétségtelen népszerűségével, az udvar által támogatva, célját érheti, milyen más jövőnek néz elé. Hogy a kapzsi fekete

¹ Sepsi Laczkó M. 100. Bethlen F. 466 kv.

² Kivételt képez itt a császárpárti Istvánffy, ki nem tartja bebizonyítottanak a vádat, mivel Káthay nem vallott V. ő. Katona i. v. m. 686.

³ Bethlen F. i. v. m. 468.

⁴ Szilágyi S. Erdélyi országgyűl. emlékek V. 346. kv.

lelkü ember összeköttetése hogy kezdődött az udvarral, mikor fogamzott agyában a végzetes gondolat, vagy mástól vette azt, nem tudhatni. Bocskaynak júniusi halálhíre nagy megdöbbenést kelt Bécsben, hol a béke létrejövetelét tőle remélik.¹ Közben Rudolf minden áron meg akarja azt hiúsítani s midőn szeptemberben ismét halálhíre megy, akkor már Káthay súlyos gyanúval terhelve börtönben van, a mi azért nem zárja ki, hogy előzetesen történt a megegetetés. Sajnos, a folytatott vizsgálat okmányai nincsenek meg. De bizonyára fenti indokokból írja Péchy Simon január 4-ről, Petky János székely főkapitánynak: „az pápista és némöt praktika miatt, méreg miatt lön halála“.²

Káthay esetének híre menván, a következő napon, január 12-én reggel öt órákor az udvari nép megrohanja börtönét s öt magát kihurczolja. Még ekkor is előbb fenyegetőzik, „tiltja magát a római császárra,“ de midőn látja, hogy kegyetlen végzetével áll szemben, térdre esve könyörögni kezd. Hiába! a város piacán levő köpelengérhez hurczolják, hol a testőrök vezetője, Forgács Ferencz kardját kivonván kiáltá: „Nosza vitézek! tisztessége vesztett áruló az, ki e hitetlen árulót nem vágja“. Erre súlyos ütést mért fejére, mely után a sokaság „konczról-konczra darabra“ vagdalta, csak vaspánczállal fedett lábai maradtak meg. Ítékezett felette a nép haragja, mielőtt a törvényes ítélet elérhette volna. Ott feküdt „a nagy úr“, szétdarabolva s nem szánták meg, sőt „vadaknak, hollóknak eledelül“ szánták. Kilencz óra tájban gyászruhás nő jelent meg a téren, felesége, ki szomorúan separtette össze a maradványokat egy lepedőbe, hogy elvigye Mislére temetni. De a költészet azután is sok keserű panaszt mondott utána.³

* * *

Végre elérkezett a temetés ideje. Semmit sem mulasztottak el, a mi annak pompáját emelheté. Február elsejét az előkészületek vették igénybe. Nagy számban gyülekeztek fel az ország előkelői, a megyék és városok követei. A temetésnek csak kassai részlete 35 ezer frtba került. Február 2-ikán a fejedelmi palotánál gyászdalokat énekelvén, nagy fényvel

¹ Szilágyi Bocskay és Illésházy levelezése 283.

² U. az. Erdélyi országgyűl. eml. V. 433.

³ Bethlen i. v. m. 467. Sepsí Laczkó M. 101 kvk. Tört. Tár 1878. 865. Chorebo i. v. m. 80.

és pompával az Erzsébet-templomba vitték a holttestet, mely menetnek festői voltát az ítélheti meg, ki például látta az elmúlt évben Rákóczi s a bujdosók hamvainak hazaszállítását s azt a XVI-ik századi keretbe visszahelyezi. A képzeletre bízom hát annak megrajzolását, melyről a XVII-ik századi Ortelius írja, hogy „nagy ünnepeleyességgel folyt le,“ pedig ugyanő mondja, hogy pompában és a ruhák szépségében egy nemzet sem éri utól a magyart.¹ Csak azt jegyzem meg, hogy temetéseknél tarka ruhákban megjelenni nem tartották illőnek. A magyar viselet az idők folyamán nem sokat változott: legfeltűnőbb darabja a mente, boglárokkal és drágaságokkal diszitett mentekötőkkel, alatta dolmány és szűk magyar nadrág, mely ruhákat az időben kezdtek zsinórozni, diszes öv a derékon, süveg és kalpag a fejen, rövid szárú csizma, vagy czipellő² a lábon, hosszú, bő tóga papoknál és tanároknál, gyöngyökkel, klárissal kirakott ruha s női mente és suba a nőknél voltak szokásosak, mialatt a köznép ruhadarabjait jó részt ma is megőrizte. Természetesen a szolgák fekete, a kék és vörös darabontok, mint nevök mutatja, színes öltözetben voltak.

Ezek a fekete ruhás szolgák állottak két sorban falat a templomig, hátuk mögött egyik felől kékek-, másik felől vörösekkel, közöttük vonult el a menet: elől az egyháziak, gyászdalokat énekelve, kiket a főurak és nemesek inassága követte. Azután a kassai százaskapitány és a tanács a bíróval s utánuk a követek. Hátuk mögött vezettek három nemes, fejedelmileg diszitett lovat a melyeket kopjás lovasok a testőrzésszel, élükön Széchy György testőrkapitánnyal követtek, valamint négy dobos és réztrombitás. Ezek után három fekete lovat vezettek, a hátrább jövő, három czimeres zászlót vivő ifjúságára s az egész gyászruhába öltözött udvari nép következett, kezeikben gyászszal bevont kopját vive. Utánuk három nemes úrfi ment egy sorban, kik közül egyik Magyarország, másik a meghalt fejedelem,³ harmadik Erdély czimerével ékesített

¹ Szalay-Baróti: A magy. nemzet története. III. 508. kv.

² A czipellő különben német viseletnek tartatott. Illésházyt is, mikor német pártisággal vádolták, Czipellősházynek gúnyolták. Károlyi A.: Magy. országgyűl. eml. II. 599. kv.

³ Bocskay czimere ágaskodó oroszlán, mely jobb felső lábával a szemén keresztül fűrt, nyílvevő végét fogja. Történetét elbeszéli Szamosközy tört. maradványaiban IV. 240. Különben, hogy a fejedelmileg diszitett s gyászszal bevont lovak s czimert vivő apródok stb. jelképi értelemmel bírnak, felesleges mondani.

lobogót vitt s a tanácsurak, úgymint Thurzó György, Czobor Mihály, Rédey Ferencz, Mágocsi Ferencz, Thököly Sebestyén és Homonnay György, ezek után Homonnay Bálint, Nyáry Pál és Báthory Gábor következtek. A megholt fejedelem egyik inasa kezében felfordított fekete zászlót vitt, őt ismét három udvari szolga követte, az elsőnek a megholt fejedelem kardja volt a nyakába akasztva s kezében buzogánya, a másikonál a török szultántól kapott korona volt, a harmadik fejedelmi fegyverzetbe öltözve, meztelen kardot vitt: mindannyian fekete bársony ruhában. Sennyei Miklós egy fekete selyem, a fejedelem aranyos czimerével ékesített zászlót vitt.¹ Utána jött a fejedelmi rokonság: Varkots György a megholt mostoha fia,² Bocskay István és Bánffy Dénes. Mögöttük vittek egy arany vésésű, fejedelmi czimerrel diszitett ezüst lapot¹ s ezt követte a fejedelem nehéz selyemmel bevont koporsója, melyet a főurak vittek és a melyre a brassói polgároktól kapott korona volt helyezve, közvetlen utána mentek a testamentáriusok, a mágnások és nemesek feleségei, a halottas kocsi s végül a minden felől összeözlött néptömeg. A templomhoz érkezvén, a fejedelem koporsóját, melyre a korona és kornyétát mellé kardot is tettek, ravatalra helyezték, mely a templom nyitott részében volt elhelyezve s fekete selyemmel bevonva, mellette a fejedelem széke. Minden szék hasonlólag selyemmel bevonva. Bár ilyen részletes leírás maradt a gyászpompáról, a temetési beszédek tartalmát nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy Alvinczy Péter halotti tanítást, Rimai János udvarnok magyar és Thökölyi Sebestyén latin beszédet tartott. Szertartás végeztével a ravattal mellett tisztjeikkel száz hajdú maradt őrizetül.²

Február 3-ikán, a szertartás végeztével a jól elzárt koporsót kocsira tették, beterítették mind két oldalon lecsüggő s a fejedelem jelvényeivel diszitett fekete selyemmel, valamint a kocsit vivő hat lovat is s megindultak ki a városból. Több mint ötezer ember kísérte s inkább hadi, mint gyászgyülekezetnek látszott. Mindenki igyekezett a hála adóját leróni

¹ A zászló egyik feliratát alább közlöm. Úgy ez, mint az ezüst lap a fejedelmi sírban emlékül voltak szánva.

² Bocskay felesége az 1605 júniusában elhalt Hagymási Katalin, az 1583-ban elhalt Varkots Miklós özvegye volt V. ő. Tört. Tár 1878. 645. u. o. közli Szabó Károly Bocskay kincseinek leltárát 140. kvk. Mostoha fiáról, ki Goroszlóig kíséri a holttestet végrendeletében, azért nincs szó, mint Bethlen Farkas írja, mert már előbb kielégített.

³ Bethlen Farkas i. v. m. 476. kv. Ortélius redivivus et continuatus, kiadta Mayer Márton 429. kv. Szilágyi Sándor: A Rákócziak kora Erdélyben I. 72. kvk.

a fejedelem iránt, ott voltak: Homonnay Bálint és György, Báthory Gábor, Széchy György, Nyáry Pál, Czobor Mihály, Thurzó Kristóf, Török István, Rédey Ferencz, Rákóczi Lajos tanácsurak, hajdúkapitányok és számosan a főnemések és nemesek közül. Kassán sok rábeszélésre Magócsi Ferenczet hagyták, ki mellett Kellemesi, Hoffmann és Orlle Miklós maradtak a tanácsosok közül. A menet aztán az előző napihoz hasonló volt, mert ugyanazt a czeremoniát akarták Fehérvárott is megadni. Két száz gyalog ment vele feketében és két száz lovas fekete lobogós kopjakkal, az udvari nép s a kékek. Előttök fekete bársonyba öltöztetett lovakon vitték a magyar, erdélyi és fejedelmi czimeres zászlókat.¹ A menethez tartozott ezen kívül a sok társzekér, melyeken a fejedelem kincseit szállították.

A Hernád völgyén mentek lassan lefelé. Első nap Szinára értek, persze sok „gond, fáradság és szorgalmatosság között”, úgy látszik azonban, legfőbb gond volt mégis, Illésházyt megnyerni Homonnay, a magyarországi hadak főkapitánya számára, kinek érdekében a testamentomos urak mindent megtettek volna. Legalább három levelet is írnak innen Illésházyinak.¹ Negyedikén Visolyban s másnap Tályán szálltak meg, honnan Homonnay ipának,² Rákóczi Zsigmond erdélyi kormányzónak, kiből nagy bizodalma van, levelet ír. De még az nap találkoznak Sarmasági erdélyi követtel, ki azt az izenetet hozta, hogy vagy halasszák el a temetést, vagy álljanak meg Szatmáron, hol élelemben nem szenvednek hiányt.³ Bár a követ semmit nem szólott, mégis nagy felháborodást keltett a dolog, mert sok mindenre engedett következtetni. Február 6-ikán Tokajba érkeztek, honnan az erdélyi követet azon üzenettel küldték vissza, hogy állapotuk nem szenvedheti, hogy útjokban mulathassanak, kérik, hogy a megszabott terminust tartsák be. Hetedikén egy órakor délután átkeltek a Tiszán. Nem volt nehéz az átkelés. Csodálatos langyos idők jártak. Többször láttak január folyamán szivárványt az égen, kizöldült a bodza, virágozott az ebkapor, mintha kikeletet érezne, feltámadást hirdetne annak a sárban süppedező szekeren vitt fekete koporsó lakójának.⁴ Innen Kállóba mentek,

¹ Bocskay és Illésházy és más főurak levelezése. Tört. Tár 1878. 873., 870.

² Rákóczi Zsigmond leánya, Erzsébet volt a felesége, ki 1605. április 28. meghalván, maradt tőle egy kis fia, István. Tudománytár 1839. Homonnay naplója 176. 374.

³ Erd. országgyűl. eml. V. 320.

⁴ Sepsi Laczkó M. krónikája 115 kv.

mintha a hajduságtól is búcsúzni akarna a fejedelem, majd Báthorba s úgy Károlynak, hol a kíséret egy része elmaradt.¹ A hol végig mentek, összesereglett a falu apraja, nagyjá, megszólalt a harangok ércznyelve és az emberek könnyes szemmel mondogatták: Mózes volt ő, ki kivezette a népét a szolgaság földéből, a haza atyja, jóságos fejedelem. Egyideig a Kraszna völgyén mentek felfelé. Tizenkettedikén Lompértnál voltak, a hova újabb követ jött elibök Erdélyből, Huszár István, hogy fegyveres erő nélkül jöjjenek. Homonnay is írt, hangsúlyozván, hogy, „mint baráthoz s atyafihoz megyen, azért, hogy az ő felsége becsületes testét oda kísérhesse, a hova rendelte“... a testamentomos urak is külön üzenvén, hogy „eszökben sincs haddal menni. Az ő felsége fizetett udvara népe van velök s az urak saját szolgálkával jönnek“.¹ Ez után úgy látszik, a menet átment a Szamos völgyébe s ott találta aztán a harmadik követ, mikor február 14-én Goroszló faluhoz érkeztek.

Erdélyben ugyanis e közben meglehetősen izgatottság vett erőt a kedélyeken. Rákóczi január 12-ike körül értesült Bocskay haláláról s azonnal összehívta a rendeket január 22-re Kolozsvárra tanácskozni.² Meglepte őket, hogy rajtuk kívül már a temetésre vonatkozó intézkedések is megtörténtek, holott ezt maguknak akarták fentartani. Aztán meg rövidnek is tartották az időt az előkészületre, mert „méltó becsülettel igyekeznek lenni az ő felsége testének becsülettel való fogadására“, annyival inkább, minthogy a sok külön-különbféle hadak miatt az ország immár tizenhárom esztendőől fogva exhauriáltatott. Tulajdonképen pedig attól félték, hogy majd fejedelemválasztási jogukban szenvednek csorbát. Homonnay mellett Báthory is fellépett s ez utóbbinak Bethlen Gábor fogta pártját. Így küldték, mint láttuk, Sarmaságit a menet elébe.³ Rákóczi aztán gondoskodott a temetésnek az ország rendeivel való tudatásáról, írt a kincstárnokhoz, Haller Gábor küküllői főispánhoz, hogy Tordára, Fehérvárra élést szállitasson, éppigy Petki János székely főkapitánynak, rendelkezvén egyuttal a „székelyek felültetéséről“ is.⁴ Az országgyűlés február 8-ra ismét össze volt híva, a honnan újabb köve-

¹ Rákócziak kora 95 kv. Torma Károly: Okmányok Magyar Tör. Tár XIII. 110 kv.

² Szilágyi S.: Erdélyi országgyűl. emlékek V. 437 kv. a gyűlési meghívó.

³ U. o. kolozsvári országgyűlés határozatai 440 kv.

⁴ Torma K. Okmányok 101 kv. 104.

teket küldtek: Báthoryhoz Kamnthyt, a temetési menethez pedig Huszár Istvánt, amannak üzenvén, hogy mondjon le a jelöltségről, emezekhez, hogy fegyveres kíséretüket hagyják Erdélyen kívül.¹ Február 12-én pedig közfelkiáltással megválasztották Rákóczit fejedelemmé. Hiába mentegetőzött öregségével, gyenge, beteges voltával, éppen ő vele gondolták a rendek Homonnayt megbuktathatni. Így küldte aztán Rákóczi Kornis Boldizsárt ismét a temetési menet elé, üzenvén fejedelemmé választatását s egyúttal Homonnaynak és a többi uraknak azt is, hogy kíséretüket bocsássák, el mely a kimerült Erdélynek terhére volna. Különben fegyveres ellenállásra találnak majd. Kevés számú kíséret azonban szives fogadtatásra fog találni.²

Ezt az üzenetet Goroszlónál kapták meg a temetési menetben jelen voltak, tehát mielőtt még Erdélybe átkeltek volna, idejük volt a megfontolásra. Tanácskoztak is, melynek eredményeként Homonnay keserű haragra lobbanva fordult vissza, fájlalva, hogy Rákócziban így megsalódott, egyúttal vive magával 13 teherszekeren a fejedelem kincseit, köztük a török császártól kapott koronát, s mintegy 70 lovat, a vezetést pedig Nyáryra bizta. Ő és Czobor válaszoltak a menet nevében ugyan csak február 14-ről: szent szándékkal mentek — írják — s gyanakodásra találtak, a mi bizony nem illet. „Ők is assecuratiót kívánnak hát a rendektől és gubernátortól, hogy semmi bántódásuk nem lesz, ha bemennek, se személyükben, se javaikban s kéri az erre vonatkozó levelet mielőbb elküldetni“. Rákóczi Lajost, a mezei hadak főkapitányát küldték el ezzel a levéllel. Nyárynak még így sem tetszett a dolog, hanem, a mint reggel felkeltek, „Magyarország felé mene“. Ott hagyta a menetet Varkots György, a Bocskay mostoha fia is, melynek vezetését aztán Czobor Mihály és Széchy György vették át.³ Íme a visszavonás milyen hamar felkelt. A ki parancsolhatott volna, ott feküdt a koporsóban, harsány, búgó hangja örökre elnémult. Most látszott meg, kit veszítettek benne s mily rettenetes zavarok voltak támadóban halálával.

Goroszlótól aztán három pihenéssel Kolozsvárig jutottak, hova az ország serege mintegy három ezer gyalog és

¹ Illésházy és más főurak levelezése. Tört. Tár 1878. 874.

² Bethlen F. történetei 487 kv. Erd. országgyűl. eml. V. 324 kv. Homonnay levele.

³ Rákócziak kora 98 kv. Bethlen F. történetei 487 kv. és egy egykorú level. Tört. Tár 1878. 650 kv.

lovas jött eléjük s ettől fogva folyton kísérte őket. „Kolozsvárott már összegyülekezett a kis ország főnemessége és nemessége, kikkel együtt Rákóczi fejedelem a város határkövéig elébe ment a holttestnek. Velök jött egy nagy csapat városi nép, ifjak és vének, továbbá papok és tanulók nagy száma, kik gyászdalokat énekeltek. Hirtelen a derült ég annyira megváltozott, hogy szerfölötti bő eső borította be a nedves földet iszapos és tiszta vízzel helyenként váltogatva és mindent gyászszínnel vont be, mintha csak az ég is a jó fejedelem temetését gyászolni és bánatos arcot mutatni látszanaék“. Így értek a városba, melynek halála méltó volt irányában. Neki köszönhető az unitárius egyház, hogy ott romjaiból megépülhetett, főtemplomát visszanyerte; készséggel is engedé át azt, hogy a „háromságos fejedelem“ ravatala benne felállíttassék. De meg születése helye is volt e város. Ma is kegyeletos emléktáblák jelölik a házat,¹ hol Mátyás szülőházával szemben nem messze a Magyarhonba siető Szamostól, azelőtt 49 évvel meglátta a napvilágot, januarius elsején. Akkor apja és anyja Szapolyai fogságában voltak, most, hogy holtan visszahozták, az egész kis ország könnyhullatással állta koporsóját körül. Éppen szombat, február 17-ike volt. A következő vasárnapi napon ref. szertartás szerint, fejedelmi méltóságához méltóan adatott meg neki a végtisztesség; egyházi beszédet Alvinczi Péter, latin beszédet Samarjai Márton az iskola rektora tartott. Arról beszéltek, „miképpen követte meg Magyarországot és Erdélyt“,² tehát fejedelmi erényeiről, de tartalmukról többet nem tudunk. Egyszersmind a fejedelem végrendelete is felolvastatott.³

Hétfőn ismét kocsira tették a holttestet, melyet Zsigmond fejedelem nejével és az erdélyi nemesség teljes pompában követtek. „Hozzájuk csatlakozott a városbeli férfiak és asszonyok gyászos csapata, kik fájdalomukat keserű jajgatással adták tudtul. És jóllehet az a nagy sirás abban a városban temetéseknél nem volt szokásban, a fejedelem temetésénél nem tudták lelküket megtartani, különösen a nők, hogy mély sóhajokkal és jajszókkal annak fájdalmát és gyászát ki ne öntsék. Némelyek őt a haza legdrágább atyjának, mindnyájuk megtartójának s szabadítójának, a nyomorúságok és örökös nyomatások elhűzőjének, a közszabadság és közjó biztosítójá-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár története II. 448 kvk.

² L. az egykorú levelet. Tört. Tár 1878. 650 kv.

³ Bethlen F. történetei 491 kv.

nak, a kegyetlen zsarnokság elűzőjének mondották, mások mást hangoztattak, a kiknek mérhetetlen fájdalmát kifejezi az, hogy a gyászmenettől alig tudtak elszakadni s a koporsót s a kocsi sáros kerekeit könnyezve ölelgették. Hasonló történt más városokban is.¹

Mintegy három hold hosszan követték úgy, míg végre elmaradoztak. Innen Tordára, honnan szintén elébük jöttek, majd a Maros mentén lefelé Enyedre mentek, hol ekkor a híres Tasnádi Rubérius Mihály volt a püspök, ugyanaz, a ki 1605-ben, a megyesi országgyűlésen kieszközölte Bocskaytól azt a rendeletet, mely a papok özvegyeinek és árváinak adó és minden teher alól mentességet ad. Miután az előbbihez hasonló módon elsiratták a megholtat, végre megérkeztek Gyulafehérvárra, az erdélyi fejedelmek városába, harmadnap, február 21-én, hol a kapucsi basa (ajtónálló) török követ várt rájuk. Tulajdonképen Homonnay Bálintot kereste volna, de aztán részt vett a temetésen. Az egész temetés aztán itt nyert méltó befejezést.

A ravatalt a fejedelmi palotában állították fel. Már a bevonulás diszes volt, hasonló a kassaihoz, különös nagy számmal voltak képviselve az egyháziak. A hat lótól vont gyászkocsi után mentek a szász papok, élükön a püspökkel, utánok a magyar és erdélyországi ref. papság, köztük a pataki és kassai iskolák tanulói, végül az unitárius és oláh klerus.² Kath. clerus sehol nem említették, aminek a fentebb említett elkeseredés is lehetett oka, hiszen Bocskayt, mint a vallásszabadság áldozatát is siratták. Egyébiránt csak romjai voltak a kath. egyháznak mind azon helyeken, hol a temetési menet elvonult és éppen Fehérváron is a megholt fejedelem a reformátusoknak adatta vissza a főtemplomot, melyet tőlük a jezsuiták elvettek, azt irván többek között, hogy „mikor a nagy Isten bennünket Erdélybe beviszen, legyen hol a ker. gyülekezettel együtt igazán mi Istenünket tisztelnünk”.² Sirhelyet adományozott magának.

Másnap, február 22-ikén ugyanis átvitte koporsóját nyolcz hatalmas halottvivő, váltogatva, ünnepi gyászpompával a templomba, Zsigmond, az előkelők és nagy sokaság jelenlétében, hol Tasnády Mihály beszélt felette És. 56. része alapján és Telegdi István fogarasi lelkész tartott latin oratiót. Magyar

¹ Az egésznek leírását lásd Szamosközy tört. maradványai Tört. Tár 1889. 27. kv.

² Pokoly „Az erdélyi ref. egyház története“ II. 23 kv. 11.

Mózesnek nevezték őt és az utóbbi testamentomának egy részét is prédikációjába vonván egyességre és a bécsi béke megtartására intette a rendeket.¹ Különben Telegdi-beszédének, mely nagy hatású lehetett, egy része a maga szövegében is fentmaradt. „Elvesztettük — úgymond — vagyis inkább a boldogok örökkévaló helyére előreküldtük Erdély fenséges fejedelmét, Istvánt, minden kor és minden idő hasonlíthatatlan hőst. Erénye kiváló bizonyságok által szerzett dicsőségét nem fogja eltörölni semmi, még oly mély feledés sem, nem szakítja joggal szét semmi, még oly maró irigység sem és nem tépi ki semmi, bár minden dolgokat megemésztő idő az emberek szívéből. Nincs semmi olyan erős, tisztelt dolgok kiforgatására annyira felfegyverzett, mely az elesen nemtudó s pusztulásnak alá nem vetett erényt megrontani és elfeledtetni tudja“.²

Azután eltemették, oda a szent Mihály egyházába, mely oly sok történelmi emlékkel gazdag s mely az erdélyi fejedelmeknek rendes temetkezési helye volt. Koporsójával együtt a brassóiaktól kapott koronát is letették a sirba, melyet a Báthory családé mellett, hol András és Kristóf, továbbá a megholtnak nővére Erzsébet nyugodtak, helyeztek el. Jelképes cselekvények, a papság és diákság gyászéneke zárta be a temetést. A falra felfüggesztették a nagy 25 font súlyú, arany metszésű ezüst lapot, a sirra pedig, melynek oldalára szintén emléksorok voltak írva, ráborították a fekete selyem lobogót, mindkét oldalán felirással, melyek közül egyik a következő:

„A fenséges kismarjai Bocskay István, Isten kegyelméből Magyarország, Erdély és a római szent birodalom fejedelme, a székelyek ispánja tisztelt emlékének, ki jámbor, jóságos, kegyes és szelid, nagy jelentőségű tettei miatt a haza atyjának czimére érdemes volt. A ki, miután Magyarország ősi szabadsága és jólléte romladozó állapotát, továbbá az orthodox vallás ostromolt cultuszát, boszuló fegyvert fogván, hősi és átlászi vitézi erővel visszaállította és a föld két leghatalmasabb uralkodója, a római és török császár között 16 év óta folyton változó és fárasztó hadiszerencsével viselt háborút (a fáradt keresztyének segélyére jöven) tekintélyével megszüntette és lecsillapította, minden jók mérhetetlen fájdalmára, hazánknak nagy csapására és a ker. világ kibeszélhetetlen veszteségére, betegségének VII-ik hónapjában, nem minden gyanu nélkül,

¹ Ortelius redivivus 430.

² Történelmi Tár 1889. 31.

hogy ármányosan megmérgeztetett (óh gonosz bűntény!) Istenhez bocsátott sóhajok és hó imák után Kassán, Kr. születésének 1606-ik esztendejében, december 29-ikén, pénteken reggel öt órakor, életének 49-ik évében, époly lelki bátorsággal mint kegyesen és szeliden az Úrban elaludt.¹

Bod Péter hozzáteszi: a zászló a gyulafehérvári templomból több emlékekkel együtt elveszett, de a Bocskay jó emlékezete a hálás utókor előtt mindörökre megmarad.

Mezőtúr.

Lic. Lencz Géza.

¹ Bethlen F. történetei 494 kv. Katona i. v. m. 690 kv. Bod Péter Historia Hungarorum eccl. II. 225 kv.